

**ПИТАННЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ
В ЛИСТУВАННІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА
З МИХАЙЛОМ ГРУШЕВСЬКИМ
ТА ЮРІЄМ ТИШЕНКОМ (СІРИМ) (1908–1913 РОКИ)**

На основі виявлених в архівах листів відомих українських культурних і громадських діячів розкриваються такі питання розвитку української культури, як видання творів українських письменників, створення видавництва «Дзвін» та його діяльність, переклади творів українських письменників російською мовою, цензурні переслідування тощо.

Ключові слова: В. Винниченко, М. Грушевський, Ю. Тищенко (Сірий), українська культура, видавництво «Дзвін».

Одним із важливих факторів збереження національної пам'яті є епістолярій. Приватні листи до недавнього часу, поки їх не витіснив телефон, телеграф, а нині й Інтернет, були основним засобом міжособистісної комунікації. Їх писали, як правило, близьким людям: родичам, друзям, колегам по роботі, соратникам або й опонентам. Оскільки приватні листи не були розраховані на оприлюднення, їхні автори були відвертими у своїх оцінках подій, свідками яких були, людей, з якими спілкувалися або за діями яких спостерігали. Тому приватні листи зафіксували найрізноманітнішу інформацію, нерідко відсутню в інших джерелах.

Листи, які подекуди ще можна знайти у родинних архівах, зберігають пам'ять про близьких людей, про їхні характери, моральні якості, про національні традиції, про ставлення до подій як особистого, так і суспільного життя, і є фактором збереження народної історичної пам'яті.

А листи, збережені в державних архівах, зокрема в особових фондах, становлять для дослідників велику цінність як унікальне джерело для історичних студій, особливо у тих випадках, коли їхніми авторами є відомі громадсько-політичні й культурні діячі, учасники або свідки важливих історичних процесів. До таких діячів, безумовно, належать письменник і громадсько-політичний діяч В. Винниченко (1880–1951); видатний український історик, громадсько-політичний діяч, видавець і письменник М. Грушевський (1866–1934); громадський діяч, видавець, журналіст і письменник Ю. Тищенко (Сірий) (1880–1953). Усі вони були причетні до українського культурного життя в означений у заголовку період, тому їхнє листування заслуговує на пильну увагу.

Листування В. Винниченка з Ю. Тищенком уже привертало увагу дослідників. У епістолярії цих діячів за 1933 р., підготовленому до друку Н. Кічигіною та Н. Миронець [1], поряд з іншими питаннями розглядається й ситуація із становищем української культури у радянській Україні, репресії

проти інтелігенції тощо. Відображенню видавничої діяльності В. Винниченка і Ю. Тищенка у їхньому листуванні за 1908–1912 рр. присвячена стаття І. Ткаченка [2], у якій розглядається участь В. Винниченка у «Літературно-науковому віснику» (ЛНВ), у газетах «Село» та «Засів», цензурні переслідування українських видань, деякі аспекти діяльності видавництва «Дзвін» та ін. Більш детально відображення в листуванні діяльності цього видавництва, зокрема у 1920-х рр., а також інші сторони участі В. Винниченка та Ю. Тищенка в українському культурному житті цього періоду, розглянуті в статті І. Сахно [3]. Діяльність видавництва «Дзвін» за кордоном та розповсюдження його видань в Україні, робота В. Винниченка над твором «Відродження нації» та ін., знайшли відображення у публікації листів В. Винниченка до Ю. Тищенка за 1919–1920 рр. [4].

Однак у згаданих публікаціях не повністю використаний інформаційний потенціал листування 1908–1913 рр. для розкриття поставленої проблеми, тим більше, що листи В. Винниченка до Ю. Тищенка, хоч частково й використовувалися дослідниками, але повністю опубліковані не були, а його листи до М. Грушевського у цей період ще не введені до наукового обігу (опубліковано лише 6 кореспонденцій М. Грушевського до В. Винниченка за 1921–1928 рр.) [5].

Порівняльний аналіз листів указаних діячів дозволяє всебічно розглянути порушені у них питання культурного життя в Україні (адже нерідко в листах різних авторів обговорювалися ті самі проблеми): видання творів В. Винниченка та інших українських письменників, труднощі, з якими було це пов'язано через цензурні переслідування та відсутність коштів, ситуація навколо видавництва «Дзвін» та однойменного журналу, переклади творів українських письменників російською мовою та ін. Мета даної розвідки: показати, які сюжети, пов'язані з культурним життям в Україні, знайшли відображення у листуванні зазначених осіб.

У Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України у м. Києві (ЦДАВО України) в особовому фонді В. Винниченка (ф. 1823, оп. 1, спр. 36) зберігаються листи до нього Ю. Тищенка (Сірого) за 1909–1912 рр. (49 листів). На жаль, усіх листів В. Винниченка до Ю. Тищенка за ці роки виявити не вдалося. Лише 3 листи збереглися у ЦДАВО України в особовому фонді Ю. Тищенка (ф. 3803, оп. 1, спр. 46) серед листів пізнішого періоду. Однак, хоч взаємне листування й не збереглося повністю, як правило, з листів одного із учасників епістолярного діалогу можна довідатися, про що йшлося в листі іншого.

Листів В. Винниченка до М. Грушевського за 1908–1913 рр. маємо 29, вони зберігаються у Центральному державному історичному архіві України у Києві (ЦДАК України), у фонді 1235, оп. 1, спр. 384–24 листи, спр. 377–2, спр. 308–1, спр. 84–1, 1 лист – у ЦДАВО України, у фонді В. Винниченка (ф. 1823, оп. 1, спр. 26, арк. 59–59 зв); листів М. Грушевського до В. Винниченка – 3, вони зберігаються у ЦДАВО України, фонд 1823, оп. 1 спр. 26.

Провідною темою листів була публікація творів В. Винниченка у ЛНВ та газетах «Село» й «Засів», які редагував М. Грушевський, а також у виданнях «Дзвону». Ю. Тищенко упродовж 1907–1913 рр. був довіреною особою М. Грушевського у Києві й вів усю практичну роботу з організації цих видань. Що ж стосується видавництва «Дзвін», то він був його співзасновником (разом із В. Винниченком і Л. Юркевичем) і головним менеджером (вживаючи сучасний термін). Оскільки В. Винниченко жив, в основному, за кордоном, то всі практичні питання, пов'язані із друком творів, виплатою гонорарів тощо, вирішувалися через листування. Тому з листів можна дізнатися не тільки про те, коли й де публікувалися твори одного з найпопулярніших у той час українських письменників, як здійснювалася підготовка тих видань, а й зрозуміти, у яких складних умовах розвивалася українська культура у царській Росії, які труднощі доводилося долати, зокрема у видавничій справі.

Однією з них були цензурні переслідування. Про них часто й емоційно писав В. Винниченкові Ю. Тищенко, вболіваючи й за долю видань, і за долі людей, пов'язаних з ними [2, с. 184–185].

У зв'язку з тим, що його знову оштрафували на 300 рублів, він писав у одному з листів: «Кляню всіх до сьомого коліна взад і вперед в будучину і рискаю по Київ, щоб достати тих 300 руб., та нема вже де й доставати, і хоч не хоч доведеться сажати свого редактора на 2 місяці в клоповник. Ну, та, як кажуть, «счастье жертв искупительных просит». А за два місяці нічого не станеться. На серці все одно як ціпами хто гатить, а, все-таки, борюсь» [6, арк. 83]. Коли в цензурі понівечили уже готову до друку книгу В. Винниченка, Ю. Тищенко надіслав йому 25 жовтня 1911 р. повного розпачу листа: «Після такого лиха, яке впало отсе на голову мою, – писав він, – просто не прийду до памяти. Побоявся випустати книгу Вашу і, зверставши, поніс до одного з цензорів, щоб прочитав. І от, маєте собі, що він наробив не тільки в коректі, а навіть в друкованому аркуші поробив такі купюри, що просто жаль бере. Я не рішаюсь випустити так знівечені думки Ваші, а повно не могу друкувати, бо все одно сконфіскують. От через те і посылаю Вам заказною бандероллю коректу в такому виді, в якому принесли сьогодні мені з цензури. І прошу Вас, дорогой мій, не задержте, бо набор лежить і чекає в гранках, а се теж коштує і викликає незадоволення. Думаю, що Ви помиритесь де з чим і пустимо з пропусками в сьому виданні. Коли Ви погожуетесь, то негайно висилайте заказним. Главу 6 доведеться викинути майже всю, щоб зберігти книгу всю. Далі теж думаю показувати в ценз[урі] і посилати Вам, коли будуть якісь значні купюри. Дуже боляче мені видавати книгу в такому виді, та нічо[го] не вдію [6, арк. 93].

М. Грушевський свої думки стосовно цензури висловлював більш стримано, але й вони свідчать про те, яким гальмом була вона у справі видання української літератури. Так, відповідаючи на пропозицію В. Винниченка опублікувати у ЛНВ його п'єсу «Memento», він писав: «Принципально я їй дуже рад і буду старатися провести з можливо найменшими цензурними

повредженнями, коли сама тема не занадто крамольна» [7, арк. 46–46 зв.]. А на запитання автора, коли може бути опублікована його драма «Базар», просяв його прислати рукопис заздалегідь, «потім будемо про се думати – а ну ж буде нецензурна» [7, арк. 53]. Щодо оповідання «Чудна пригода» писав, що воно «може пройти іглині уха цензури, отже, піде, хоч і з деякими невеличкими пропусками», а в примітці зазначив: «Як буде нецензурна, то постаранось видати у Львові особно» [7, арк. 59–59 зв.]. У цьому самому листі, обіцяючи автору вислати частину гонорару, з сумом зазначив: «Тісні часи прийшли, і на кишеню, і від цензури, і не сказати!».

Із листів бачимо, що гальмувало видавничу справу і хронічне безгрошів'я видавців, залежність їх від меценатів, що інколи породжувало конфлікти, які також не йшли їй на користь. Прикладом такого конфлікту може бути ситуація, що виникла між письменником В. Винниченком і М. Грушевським як редактором ЛНВ. 24 листопада 1911 р. Володимир Кирилович звернувся до Михайла Сергійовича з листом, у якому писав, що йому мало тих 10 аркушів, які може дати на рік «Вістник», що він хотів би, щоб йому дали місця в журналі стільки, скільки він зможе заповнити, хоч би давав і на кожне число. Крім того, він хотів би підвищення платні, щоб мати можливість ліпше обробляти свої роботи, бо йому важливо, «щоб виробити в місяць певну суму грошей. Чи якістю чи кількістю – ціль одна». Мотивував він своє прохання тим, що на свій заробіток мусить утримувати не тільки себе, а ще 12 душ близьких людей (батьків й сім'ї братів). «Пишу це не для того, щоб розжалобити, – зауважував він, – а щоб Ви уважніше поставились до того, про що я буду писати».

Він звертав увагу М. Грушевського на те, що пише саме йому, голові журналу, а не якимсь невідомим йому людям, які нібито дають йому субсидію, натакаючи на «Товариство підмоги українській науці, літературі і штуці», яке фінансово підтримувало ЛНВ. «Я ніякої субсидії не хочу, не прошу, і не прийму од невідомих мені людей (тим паче, що серед них є люди цілком ворожі до мене)» [8, арк. 47–47 зв.], – наголошував він, – маючи на увазі В. Леонтовича.

У відповідь на цей лист М. Грушевський писав: «Висота підмоги від «Товариства підмоги укр[аїнській] науці, літ[ературі] і штуці» на збільшення гонорарів вирішиться з початком січня ст[арого] ст[илію], не скорше; буду старатися її можливо підняти. Але ставити питання так, щоб ЛНВістник обов'язався друкувати все, що Ви напишете, – се неможливо, і ніякий журнал, думаю, так не міг би справу поставити. Думаю, що Ви непотрібно зводите на такий ґрунт розмов. Поки що перед Вами 10 аркушів; коли вже будуть заповнені, а в руках редакції ЛНВ буде Ваш матеріал, котрий вона вважатиме бажаним для журналу, тоді вона в інтересах журналу, а не для Вашої потреби в грошах (таке трактованне було б для Вас самих прикрим) підійме справу. А підіймати вперед, коли і редакція нічого не має від Вас, і Ви самі не маєте для неї нічого готового (ХІІ кн[ига] вже котрий день чекає обіцяного

оповідання і стоїть) – се було б ніяково мені, і ще більш ніяково для Вас, бо переводило б справу з ґрунту інтересів журналу на ґрунт Ваших особистих інтересів.

Підіймати питання про повисшення плати від аркуша було б безнадійно зовсім, і я не беруся сього навіть робити» [7, арк. 54–54 зв.].

Відповідаючи Михайлові Сергіївичу, Володимир Кирилович писав 5 грудня 1911 р.: «Мені надзвичайно соромно за попередній мій лист, а власне за те, що я хотів звернути Вашу увагу такими мотивами, які не повинні виноситись перед чужі люди. Я каюся і дуже прохаю вернути мені того листа» [8, арк. 48]. До речі, він іще й пізніше кілька разів просив М. Грушевського повернути цього листа [8, арк. 42–23], але, судячи з того, що лист зберігся в його архіві, М. Грушевський так цього й не зробив.

А у досить розлогому цитованому вище листі від 5 грудня 1911 р. В. Винниченко далі писав, що посилає телеграму, щоб повернули йому оповідання «Таємність», яке готувалося до друку в ЛНВ, і категорично заявив: «Ні цього оповідання, ні якого инчого я більше не дам до «Вістника» і прошу в ближчому числі сповістити, що я вихожу з числа співробітників Вашого журналу» [8, арк. 48]. Він пояснював це тим, що не хоче залежати від настирливої благодійності «Комітета допомоги...», наполягав на своєму бажанні, щоб «Вістник» друкував або не друкував його твори залежно від їхнього художнього рівня, а не від того, яким буде рішення «Комітета допомоги». «Ви пишете, – наголошував він, – що я ніби з огляду на свої особисті інтереси хочу, щоб «Вістник» друкував усе, що я дам, але Ви того не можете, бо виходите з інтересів журналу. Ви зрозуміли мене досить образливо для мене і виною тому той спосіб, яким я хотів викликати Вашу увагу до свого бажання. Ви перенесли його на саме бажання. Ніколи я не мав на думці, щоб Ви або хтось мені подав милостину, в якому б я скрутному становищі не був. І доказом тому був мій торішній протест проти милости комітета і так само єсть і тепер. Я хочу мати діло тільки з журналом, я хочу оцінки своїх робіт, я хочу місця для збуту моїх робіт і не хочу ніяких субсидій, допомог і милостинь. Я не хочу навіть чути про якісь там комітети. Коли «Вістник» не може задовольнити ці мої бажання, я також не можу при його посередництві брати від когось милостину» [8, арк. 48–48 зв.].

Зайнявши таку позицію, В. Винниченко поставив себе у дуже скрутне становище, бо позбавився єдиного українського друкованого органу, де він міг друкувати великі твори. Невеликі газетні публікації не могли вирішити питання його заробітку, і він почав навіть схилитися до думки залишити письменницьку працю. Про ці його настрої можна судити з листування з Ю. Тищенком і Є. Чикаленком. У нашому розпорядженні немає листа В. Винниченка, надісланого у той час до Ю. Тищенка. А в листі до Є. Чикаленка він, розповідаючи про розрив з ЛНВ і викладаючи ті самі аргументи, що і в листі до М. Грушевського, пише: «...Я вважаю неможливим далі бути співробітником цього журналу... А якого? От тут то й каюк». І робить висновок: «Краще не писати» [9, с. 202–203].

Очевидно, подібні настрої були висловлені й у листі до Ю. Тищенка, бо у відповідь той писав на початку січня 1912 р.:

«Любий і коханий друже!

Як не соромно признатись, а я плачу. Одержав Вашого листа і такий сум обгорнув мене, що не можу вдержатись від сліз. Що тільки Ви робите? Нащо Ви утворюєте свою душу і робите не обміркувавши те, що зробили Ви з своїм оповіданням?». Допускаючи, що основною причиною такого кроку В. Винниченка було те, що ЛНВ перейшов до рук В. Леонтовича, у негативному ставленні якого він був переконаний (як вважав С. Чикаленко – безпідставно) [9, с. 216–217]), Ю. Тищенко пояснював, що ЛНВ перейшов до редакційного комітету, а не до В. Леонтовича, і він вирішальної ролі у ньому грати не буде. І далі писав: «Я з Вами не погоджуюсь цілком у тому, що Вам приходить край, яко літераторови: На мою думку, не далеко той час, коли діла наші покращають і ми не будемо обмежуватись тільки ЛНВ. Думка ся, як я бачу, і в Вас живе, а до здійснення її немає таких вже й перешкод великих. Отже, любий мій, не кидайте того, з чим Ви жилися. Передумайте се і не відходьте від ЛНВ» [6, арк. 57–60 зв.].

Дуже умовляв В. Винниченка не поривати з ЛНВ і С. Чикаленко. Спільними зусиллями, очевидно, конфлікт було залагоджено, бо вже у 1912 р. у ЛНВ були надруковані його оповідання «Таємність», «Історія Якимового будинку» і п'єса «Натусь».

Відсутність можливості друкувати усі свої твори в українських виданнях, що було пов'язано не тільки з цензурними перепонами і фінансовими проблемами, але й з тим, що значна частина українських читачів і літературних критиків не сприймали тих ідей, які висловлював Винниченко у своїх творах (особливо гострій критиці піддавалися його п'єси «Щаблі життя», «Memento» та роман «Чесність з собою»), спонукали його друкуватися у російських видавництвах, які запрошували В. Винниченка до співпраці та й гонорари платили значно вищі, ніж українські.

Тому В. Винниченко активізував свої контакти з російськими видавництвами, але намагався зробити так, щоб нові твори друкувалися паралельно в українських і російських виданнях, а коли це були переклади з української, то вимагав, щоб це було позначено при публікації, хоч при цьому втрачав на гонорарах. Коли видавці порушували домовленість, це викликало обурення В. Винниченка. У одному з листів до Ю. Тищенка він писав про публікацію оповідання «Талісман» санкт-петербурзьким видавництвом «Союз»: «Каналії упорядчики збірника «Союза», – не одмітили, що це переклад з рукопису, як я дав їм. Я розумію, що їм не зручно було поміщати на чільному місці річ перекладну, але моє яке діло, – не беріть. А то ж умовлялись, що буде обов'язково позначено: сь укр. переводь сь рукописи. – Ну, тепер буду обережніше» [11, арк. 34–25 зв.]. Не завжди вдавалося йому домогтися й одночасної публікації в українському й російському виданнях. Характерною у цьому відношенні була історія з публікацією повісті «Чесність з собою», якій присвячено чимало місця в листуванні. У листі до М. Грушевського від 21 грудня 1909 р.

В. Винниченко писав: «Я вже кінчаю свою повість по-російському. Чи не згодились би Ви друкувати її по-українському у «Вістн[ику]» одночасно з друкуванням по-рос[ійськи]? Ні там, ні тут не буде позначено, що переклад. Бо це таки й не буде перекладом. Деякі місця я пишу спершу по-укр[аїнськи], а потім перекладаю на рос[ійську], деякі прямо по-рос[ійськи].

Це є одповідь критикам «Щаблів» – розвиток і пояснення ідеї «честности з собою», гармонії, цільности людини, а не підлягання своїм чуттям чи розуму. Так і буде зватись – «Чесність з собою» [8, арк. 27].

Свою спробу опублікувати твір одночасно в українському й російському виданнях В. Винниченко у листі від 20 січня 1910 р. пояснював тим, що хотів ще раз із серйозними питаннями виступити перед українським громадянством, але на цей раз – виступити під авторитетом російської публіки. «Коли «там» зацікавляться, одже й нашим, що завжди пасуть задніх у росіян, це покажеться цікавим. Хай і так, аби рушилась думка і щось творила» [10, арк. 11].

Необхідність друкуватися у російських виданнях викликала в душі В. Винниченка сумні настрої, якими він ділився із своїм другом Ю. Тищенком. Він передбачав, і, як виявилось пізніше, не безпідставно, що його звинуватять у ренегатстві. У відповідь Ю. Тищенко писав йому: «Од Вашого листа віс сумом і, на мій погляд, Ви трохи переборщили в наданню ваги тій справі. Я з свого боку міг би тільки одно порадити: коли не можна буде рівночасно друкувати оповідання Ваше чи повість (Ви не пишете що саме) і на російській і на українській мовах, то згожуйтесь друкувати на російськ[ій]. Будуть казати – ренегатствує? Хто? Хто має право це сказати?» [6, арк. 18–19].

Про цей лист В. Винниченка Ю. Тищенко розповів М. Грушевському, і той відгукнувся листом до письменника, з якого можемо більше дізнатися й про зміст листа останнього. М. Грушевський писав: «Павел Филипович (Ю. Тищенко жив тоді по паспорту Павла Пилиповича Лаврова. – Н. М.) переказав мені сумний зміст Вашого листа, – не могу не сказати Вам кілька слів з приводу їх. Зовсім даремно вважаєте себе чужим українській суспільности. Не згоджуючись навіть з деякими Вашими гадками, вона Вас високо цінує і любить ті елементи в ній, які найбільш здорові і надійні. Що тяжко з нею жити – про се я добре знаю; а про те – не для того ж чоловік працює в суспільстві, щоб зривати “цвєты удовольствия”». М. Грушевський із розумінням поставився до бажання В. Винниченка здобути собі визнання у російському суспільстві, але одночасно застерігав, що дуже боїться, щоб російське письменство не зірвало його і не відібрало від українського життя. «Се буде велика втрата і для України, і для Вас, Ви станете моральним калікою. Пам'ятайте се і не продайтеся за чечевичну похлебку гонорарів і ширшої популярности. Коли Ви не встоїте – се буде дуже сумно» [7, арк. 57–57 зв.].

На це В. Винниченко відповів, подякувавши М. Грушевському за «хорошого листа»: «За чечевичную похлебку я, звичайно, не продамся, а повість усе-таки продав збірникам «Земля». І от з цього приводу хочу спитати Вас: чи згодиться Ви друкувати цю річ у «Вістн[ику]» через місяць по надрукуванню в «Землі»?

(Довелось багато за це торгуватись і згодились тільки на те, щоб через місяць). Якби Ви згодились, то можна б у «Раді» зробити оповістку приблизно такого змісту: «В. В[инниченко] написав на двох мовах укр[аїнській] і руській нову повість «Чесність з собою», яка буде одночасно друкуватись в збірниках «Земля» і «Літературно-Науковому Вістнику». Це є продовження «Щаблів життя» і т. д.». Спізнення на місяць не пошкодило б, бо передплатники «Вістника» по-руському не купували б, а ждали «Віс-тника». Можливо, що інтерес, викликаний «Щаблями», примусив би нових людей до передплати» [8, арк. 33–35].

Але сталося навпаки: ЛНВ відмовився публікувати цю повість В. Винниченка. М. Грушевський писав у статті «На українські теми», що Винниченко, відповідаючи в листі до «Ради» на запитання різних людей, чому повість «Чесність з собою» він опублікував російською мовою, пояснював, що почав був писати повість по-українськи, але закінчив по-російськи, довідавшись від редакції ЛНВ, що читачі його «почали масово зрікати ся передплати журналу через (не-моральність) моїх праць – а «Чесність з собою» якраз така робота, в якій може зустрітись найбільше образ моральності цих шановних читачів». Грушевський висловлює жаль з приводу деспотизму української публіки над автором, який, коли хоче мати аудиторію і попит, мусить намагатись писати так, щоб «не наражатися», або – мандрувати собі між иньшу громаду, шукати собі иньшої публіки...». Грушевський шкодує за тим, що «мандрувати» мусить письменник, на котрого українська суспільність покладала великі надії, «котрому всі – незалежно від того, чи годилися з ним в теоретичних поглядах чи ні – признавали високий талант, незрівняну силу експресії й смілисть гадки» [12, с. 402].

З листів довідуємося, які зусилля докладали їхні автори, щоб кращі твори української літератури стали відомі російському читачеві. В. Винниченко займався організацією перекладів російською мовою творів класиків української літератури і сучасних письменників, що мали вийти у серії «Универсальная библиотека», яку видавало московське видавництво «Польза. Антик и Ко» з 1906 до 1918 року. Серія складалася з дешевих випусків кращих творів світової, переважно сучасної, літератури, які виходили великим накладом. 24 листопада 1911 р. він писав М. Грушевському: «Збірник для «Ун[іверсальної] Бібл[іотеки]» потрохи збіраю. Розписав до укр[аїнських] авторів за дозволом, але щось мовчать, «пренебрегають» [8, с. 47 зв.].

Як видно із змісту листів, В. Винниченко доручив Ю. Тищенкові перекласти твори Стефаніка і Франка [6, арк. 77–78]. Він також мав намір включити в збірник перекладів творів українських письменників оповідання М. Грушевського «Предок» і писав авторові 21 грудня 1910 р.: «Предок» мені дуже подобався і я б його з великою охотою помістив у збірничку. <...> Будь ласка, перекажіть це М[ихайлові] З[аволоці], і коли він згодний, то під яким призвищем його друкувати» [8, арк. 18]. Михайло Заволока – один із псевдонімів, яким М. Грушевський підписував свої художні твори. З метою конспірації В. Винниченко тут писав про Михайла Заволоку як про третю особу. Це саме питання він ставив у листі до М. Грушевського 8 березня 1912 р. [8, арк. 23].

За листами Ю. Тищенка до В. Винниченка можна прослідкувати всю історію підготовки і діяльності видавництва «Дзвін», починаючи з дискусії про назву – «Кресало» чи «Дзвін»? [2, с. 187–189; 3, с. 237], і закінчуючи початком видання журналу з однойменною назвою. Ю. Тищенко в листах детально розповідав, як готувалися до випуску у новоствореному видавництві твори В. Винниченка, Лесі Українки та інших авторів, про підготовку до видання другого збірника «Дзвін», який так і не вийшов у світ, про свою пропозицію розпочати видання збірників на зразок російського літературно-художнього альманаху «Шиповник», що видавався однойменним видавництвом [6, арк. 73 зв.], про ідею започаткувати малу серію «Дзвону», яка містила б популярні брошури економічного та політичного змісту. «У нас же в сьому величезна потреба, – писав він 28 грудня 1911 р. – Ось хоч би взяти й права щодо виборів в Думу – хто їх знає? Не пошкодило б дати й про те, як живуть політично люди в інших державах, та хіба мало пекучих тем, які треба б обробити та випустити для робітничої маси [6, арк. 80 зв.].

Із листів В. Винниченка до Ю. Тищенка (Сірого) дізнаємося про труднощі суб'єктивного характеру, які виникли в редакції журналу «Дзвін» напередодні виходу першого числа. Оскільки В. Винниченко і Л. Юркевич, який фінансував журнал, перебували за кордоном і зв'язок з ними підтримувався листовно, їх повідомили, що не будуть їм висилати матеріали для читання, щоб не затримувати справу. Це породило конфлікт. В. Винниченко писав: «Ні я, ні Левко (Юркевич. – Н. М.) редакторства не думали зрікатися. Навпаки, тільки цього хотіли й хочемо. Але ви ж самі нас одкинули, Муха (Д. Антонович. – Н. М.) написав нам, що ви всі одноголосно постановили ніяких статтів нам не посилати (не тільки хроніка[ль]них), бо це дуже загайна історія і буде жувати справу. А раз так, то в чому ж наше редакторство? Розуміється, ми задумалися. Наше природне бажання було стояти до діла якнайближче, допомагати йому якнайбільше, впливати на його напрям, а нас без всякої церемонії просто взяли та й «одставили». Та хай уже зі мною не церемонились, це річ зрозуміла. Але з Левком, який дає на справу матеріальні средства, який дає їй життя, не можна було так поводитись».

«Муха мене просто дивує. Він склада всю вину на нас і каже, що ми зрікаємось. Ну, скажіть, будь ласка, що я можу сказати, коли мені кажуть, що ні одної статті не пришлють, що числа укладатимуться без мене, що зібрання співробітників щось там одноголосно постановило і що я не маю ніякої змоги брати ближчу участь. Що мені лишається сказати? Звичайно, я кажу: як не будете присилать, то й не присилайте, як одставляєте од редакторства, так одставляйте. Брати участь як звичайний співробітник я буду; присилатиму свої роботи якомога частіше; буду піддержувать всім, чим зможу, – та й уже».

Про себе В. Винниченко писав, що йому навіть добре від того, що не буде мати обов'язків читати статті, листуватися, бо дуже зайнятий написанням великого роману і стомився. «Але з погляду самого діла думаю, – продовжував він, – що вам не слід нас одставлять, особливо Левка. Який би ангол чоловік не був,

але коли він дає на якусь справу грошей, то завжди хоче, щоб вона йшла так, як він думає треба їй йти, завжди йому хочеться брать в ній ближчу участь. Я навіть дивуюсь, як ви могли одногосно ухвалити таку річ, щоб брати у чоловіка гроші, а його самого до справи не підпускати, не розумію» [11, арк. 28–29 зв.].

Отже, у листуванні В. Винниченка з М. Грушевським і Ю. Тищенком (Сірим) 1908–1913 рр. порушено багато питань, які свідчать про умови, в яких розвивалася українська культура в означений період, про труднощі об'єктивного і суб'єктивного характеру, які доводилося долати її діячам. Актуальним питанням є публікація всього комплексу листування В. Винниченка з М. Грушевським (1908–1928) і Ю. Тищенком (Сірим) (1909–1936 рр.), яке зберігається в архівах України й в Архіві-музеї імені Д. Антоновича УВАН (США). Це значно розширить джерельну базу історичних і літературознавчих досліджень не лише проблеми, поставленої в цій розвідці, але й багатьох інших.

Список використаних джерел:

1. Переписка В. Винниченка з Ю. Тищенком / Підготовка листів до друку Н. Миронець, Н. Кічігіною // Розбудова держави. – 1994. – № 7. – С. 58–64; № 8. – С. 39–44.
2. Ткаченко І. Видавничий аспект листування В. Винниченка та Ю. Сірого / І. Ткаченко // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. – Серія: Філологічні науки (літературознавство, мовознавство). – Вип. 62. – Кіровоград, 2005. – С. 183–189.
3. Сахо І. Відображення громадсько-політичної діяльності В. Винниченка в його листуванні з Ю. Тищенком (Сірим) / І. Сахо // Громадсько-політична діяльність Володимира Винниченка (до 125-річчя від дня народження). – К., 2006. – С. 236–244.
4. Миронець Н. Листи Володимира Винниченка до Юрія Тищенка (Сірого) (1919–1920 роки) / Н. Миронець // Український археографічний щорічник. Нова серія. – Вип. 12. – К., 2007. – С. 571–590.
5. Винар Л. Листи Михайла Грушевського до Володимира Винниченка / Л. Винар // Український історик. Журнал Українського Історичного Товариства. – Т. 39. Михайло Грушевський. Життя, діяльність, творчість. З нагоди 135-річчя від дня народження. Ювілейне видання. – Нью-Йорк – Київ – Львів – Торонто – Париж, 2002. – С. 431–435.
6. ЦДАВО України. – Ф. 1823. – Оп. 1. – Спр. 36.
7. ЦДАВО України. – Ф. 1823. – Оп. 1. – Спр. 26.
8. ЦДАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 384.
9. С. Чикаленко. В. Винниченко. Листування. 1902–1929 роки / Упор. та вступ. ст. Н. Миронець. – К.: Темпора, 2010. – 448 с.
10. ЦДАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 377.
11. ЦДАВО України. – Ф. 3803. – Оп. 1. – Спр. 46.
12. Грушевський М. На українські теми / М. Грушевський // Літературно-науковий вістник. – 1911. – Т. 53, кн. 2. – С. 401–403.

Миронец Н. И. Вопросы развития украинской культуры в переписке Владимира Винниченко с Михаилом Грушевским и Юрием Тищенко (Сирый) (1908–1913 годы)

На основе выявленных в архивах писем известных украинских культурных и общественных деятелей раскрываются такие вопросы развития украинской культуры, как публикация произведений украинских писателей, создание и деятельность издательства «Дзвин», переводы произведений украинских писателей на русский язык, цензурные преследования и др.

Ключевые слова: В. Винниченко, М. Грушевский, Ю. Тищенко (Сирый), украинская культура, издательство «Дзвин».

Myronets N. I. The questions of the Ukrainian culture development in the correspondence of Volodymyr Vynnychenko with Mykhaylo Hrushevsky and Yuriy Tyshchenko (Siryi) (1908–1913)

The article investigates the questions of the Ukrainian culture development, such as the Ukrainian writer's publications, foundation of the publishing house «Dzvin» and his activity, translations of the Ukrainian writers works to Russian based on the archives letters of the famous Ukrainian cultural and public figures are revealed.

Keywords: V. Vynnychenko, M. Hrushevsky, Y. Tyshchenko (Siryi), Ukrainian culture, publishing house «Dzvin».